

Giedrius Subačius

University of Illinois at Chicago,

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

Zacharijaus Liackio pranešimas IX Rusijos archeologų suvažiavime Vilniuje (1893)

Zacharijus Liackis (Захарій Антоновичъ Ляцкій, ~1836–1899) buvo kilęs iš smulkių Baltarusijos (Minsko gubernija, tuometinė Borisovo apskritis; dabar Logoisko rajonas) dvarininkų, pagal išsilavinimą karo inžinierius, vėliau žinomas panevėžietis, gyvenęs Senojo Panevėžio dvare prie Nevėžio, statęs Panevėžio realinę gimnaziją, ilgai dirbęs Panevėžio apskrities išdininku. Dvidešimt dvejus metus jis dėstė lietuvių kalbą Panevėžio mokytojų seminarijoje (1873–1895). Mokytojaudamas Liackis buvo tapęs vienu iš pagrindinių Vilniaus švietimo apygardos (toliau – VŠA) globėjo Nikolajaus Sergijevskio (Николай Александровичъ Сергiевскiй) kalbinių parankinių – jis recenzavo daug lietuviškų kirilinių rankraščių. Vytautas Merkys yra užsiminęs, kad Liackis vertino Juozo Miliausko-Miglovaros abėcėlės, Juozo Liaugmino kalendoriaus rankraščius (nė vienas nebuvo išleistas), kad padėjo Eduardui Volteriui redaguoti *Ді'вішка литургія*¹, kad recenzavo Levo Tolstojaus knygelę *Кауказа невальникась*² bei skaitė jos korektūras³. Darius Staliūnas yra nurodęs, kad „Žemaičių kalbos“ pamokų metu mokytojas Liackis akcentuodavo lietuvių kalbos panašumą į rusų kalbą⁴, kad kartais siūlė laužyti lietuvių kalbos gramatiką ir artinti ją prie rusų kalbos, kaip kad lenkai anksčiau darė (Staliūnas 2007, 264). Esu ir pats rašęs apie lituanistinę Liackio veiklą – apie Liackio recenzuotus ir redaguotus

1 БОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТУРГИЯ СВЯТАГО ЮАННА ЗЛАТОУСТА. ДІ'ВІШКА ЛИТУРГИЈА ШВЭНТО ЈОНО АЎКСОБЎРНИО. САНКТПЕТЕРБУРГЪ. ШВЭНТАМ Петербурге, Метѹсе 1887, [parengė Eduardas Volteris]; LLTIB: В 1770.

2 КАУКАЗА НЕВАЛЬНИКАСЪ. ЛЯОНА ТОЛСТОИ (Партлумочита ишъ рускишка). ВИЛЬНА. Типографія А. Сыркина, Большая ул., соб. д., № 88. 1891, [vertė Ipolitas Liutostanskis]; VUB: L_R 57.

3 Vytautas Merkys, *Knygnešių laikai. 1864–1904*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994, 84, 91, 94, 95.

4 Darius Staliūnas, „Kaip rusai pedagogai XIX a. viduryje mokėsi lietuvių kalbos“, *Lietuvos istorijos metraštis* 2005 (2), 2006a, 108; Darius Staliūnas, *Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863*, Amsterdam, New York, NY: Rodopi, 2007, 276.

Levo Tolstojaus knygelių vertimus į lietuvių kalbą ir rašybą⁵, apie jo įsidarbinimą Panevėžio mokytojų seminarijoje lietuvių kalbos mokytoju 1873 metais⁶.

Dėstydamas seminarijoje Liackis dirbo ir tam tikrą lietuvių kalbos analitiko darbą, o rezultatus pateikinėjo savo mokiniams (būsimiems Lietuvos valdinių mokyklų mokytojams) bei Rusijos administratoriams Vilniuje, dažnai dariusiems sprendimus pagal Liackio rekomendacijas. Šis straipsnis skirtas turbūt reikšmingiausia lingvistinės Liackio biografijos epizodui – dalyvavimui IX Rusijos archeologų suvažiavime Vilniuje 1893 metais, jo mąstymui apie lietuvių kalbą ir jos ryšius su kitomis, visų pirma – su rusų kalba.

1893 metais rugpjūčio 1–14 dienomis Vilniuje vyko IX Rusijos archeologų suvažiavimas⁷. Kas treji metai organizuotas įvairiuose Rusijos miestuose suvažiavimas buvo didžiulis įvykis imperijos mokslo pasaulyje, „suvažiavimas konstatavo to meto archeologijos mokslo plačiąją prasme lygį Rusijos imperijoje“ (Zabiela, Kulikauskas 1999, 127). „Suvažiavimuose archeologija buvo suprantama plačiai“, ji apėmė ir „istorijos, paleografijos, architektūros, meno, numizmatikos bei kitų pagalbinių mokslų sričių, bažnytinės archeologijos [...], kalbotyros, literatūros ir kt.“ (Zabiela, Kulikauskas 1999, 123–124) disciplinas.

Suvažiavimo rengimas prasidėjo gerokai iš anksto: „1891–1893 metais parengiamojo komiteto Vilniaus skyrius posėdžiavo net 16 kartų“ (Zabiela, Kulikauskas 1999, 125). 1889 metais pradėtoje byloje apie numatytą suvažiavimą⁸ tarp žmonių, ketintų pritraukti prie suvažiavimo rengimo, įrašyti net trys panevėžiečiai: Zacharijus Liackis, Sofronijus Zosimovičius (Софроній Лукичъ Зосимовичъ, tos pačios Panevėžio mokytojų seminarijos stačiatikis šventikas, be kita ko, ir Liackio svainis) bei Stepanas Boričevskis (Степанъ Андреевичъ Боричевскій, tos pačios seminarijos direktorius; l. 5r–5v). Sprendžiant iš kitų bylos dokumentų galima manyti, kad šis juodraštinis pieštuku rašytas sąrašas sudarytas 1889 metų pabaigoje, kai net ankstesnis – VIII Rusijos archeologų suvažiavimas Maskvoje – prasidėjęs dar nebuvo (vyko 1890-aisiais).

Taigi Vilniaus suvažiavimo darbai planuoti labai iš anksto. Septintajame posėdyje, vykusiame 1892 metų kovo 12 dieną, kuriame dalyvavo ir Šiaurės vakarų krašto generalgubernatorius Ivanas Kachanovas (Иванъ Семеновичъ Кахановъ), ir VŠA globėjas Sergijevskis, be kita ko, buvo pristatytas Liackio pranešimas⁹:

5 Giedrius Subačius, „Kazimiero Lelio ir Ipolito Liutostanskio lietuviškos kirilikos modeliai, 1887–1891“, *ALt* 8, 2006, 287–314.

6 Giedrius Subačius, „Panevėžio mokytojų seminarija: lietuvių kalbos dėstymo pradžia 1872–1873 metais“, *ALt* 9, 2007, 301–312.

7 Plačiau žr. I[zabelė] Sadauskaitė, „Rusijos archeologų IX suvažiavimas“, *Mokslas ir gyvenimas* 7, 1963, 14; Gintautas Zabiela, Pranas Kulikauskas, *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*, Vilnius: Diemedis, 1999, 123–128.

8 ВИЛЕНСКОЙ КОММИССИИ ДЛЯ РАЗБОРА АКТОВЪ ДѢЛО о предложенномъ въ 1893 году IX Археологическомъ Съездѣ въ Вильнѣ. 1889 г.; LVIA: f. 596, ap. 1, b. 226. Ačiū dr. Redai Griškaitei už šios bylos nurodymą.

9 Дополнительные вопросы и запросы, заявленные къ IX Археологическому съезду въ г. Вильнѣ въ 1893 г., Москва, Типографія Э. Лиснера и Романа, 1893 (цитuojama iš: LVIA: f. 596, ap. 1, b. 244).

По предложенію председателя, членомъ К. И. Снитко была прочитана часть записки, доставленной въ виленское отдѣленіе преподавателемъ [...] Захаріемъ Антоновичемъ Ляцкимъ, подъ заглавіемъ „Литовскій языкъ въ вопросѣ о происхожденіи Руси,“ именно та часть, которая касается старинныхъ и непонятныхъ „русскихъ“ названій (Эссупи, Улворси, Геландри, Айфаръ, Варуфорось, Леанти и Струвунъ) 7-ми днѣпровскихъ пороговъ [...] (b. 244, l. 137v).

Įdomu, kad visas organizacinis komitetas išklausė dalį gana išsamaus Liackio pranešimo apie Dniepro slenksčių pavadinimus ir ryšį su lietuvių kalba¹⁰. Matyt, norėta įsitikinti pranešimo moksliskumu. Kalbėta, kad Maskvos universiteto profesorius Vsevolodas Mileris (Всеволодъ Федоровичъ Миллеръ) 1885 metais buvo išspausdinęs straipsnį, kuriame irgi aiškino Dniepro slenksčių pavadinimų kilmę. Kaip konstatuota, „Ученый профессоръ дѣлаетъ крайнее усиліе, чтобы объяснить эти названія именно въ этомъ направленіи“ (l. 141r).

Liackis pateikė kitokį aiškinimą nei profesorius:

О странныхъ и непонятныхъ „русскихъ“ названіяхъ 7-ми днѣпровскихъ пороговъ у Константина Багрянороднаго Ляцкій замѣчаетъ, что они принадлежатъ литовцамъ и литовскому языку, и до такой степени близко и точно, какъ будто бы они „сегодня“ даны литовцами помянутымъ порогамъ (b. 244, l. 141r).

Liackis teigė, kad Dniepro slenksčių rusiški pavadinimai priklausę lietuviams ir lietuvių kalbai. Susirinkę dalyviai nutarė palyginti Liackio ir Milerio straipsnius. Abu buvo vienas po kito garsiai visiems skaitomi. Prieita prie tokios išvados:

Впечатлѣніе изъ этого сравнительнаго чтенія, по крайней мѣрѣ на первый разъ, получалось такое: у профессора Миллера крайне много натяжекъ; у Ляцкаго же, если онѣ и есть, то ихъ весьма немного (b. 244, l. 141r).

Štai taip. Maskvos universiteto profesorius Milerio išvados esą labai pritemptos, o Liackio – pamatuotos, jei ir esama pritempimo, tai neryškus. Panevėžietis Liackis įvertintas geriau už Maskvos profesorių. Nėra abejonių, kad nuolatinis Liackio

10 Liackis stengėsi nuneigti skandinavišką rusų kilmę, kuri esą netiksliai grindžiama daugiausia Dniepro slenksčių pavadinimų bei tokių žodžių kaip *варягъ*, *русь*, *Рюрикъ*, *Труворъ* etimologijomis; esą nors Michailas Lomonosovas ir Nikolajus Kostomarovas žinojo, kokie netvirtai yra skandinaviški argumentai, bet nemokėdami lietuvių kalbos negalėjo suprasti ir senosios rusų kalbos (З[ахарій] Ляцкій, „Значеніе Литовскаго языка въ вопросѣ о происхожденіи Руси“, *Труды Виленскаго отдѣленія Московскаго предварительнаго комитета по устройству въ Вильнѣ IX Археологическаго съѣзда*, Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, 1893а, 337; VUB: B24 – 1/13). Šiais laikais visada remiamasi ir skandinaviškomis (ar slaviškomis, bet ne lietuviškomis) Dniepro slenksčių etimologijomis (plg. Viačeslavas Ivanovas, Vladimiras Toporovas, „Mitologiniai vietovardžiai kaip slavų etnogenezės bei seniausios istorijos rekonstrukcijos šaltinis“, *Vladimiras Toporovas ir Lietuva*, sudarė Algirdas Sabaliauskas ir Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009, 317–318).

логическаго съѣзда, Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, 1893а, 337; VUB: B24 – 1/13). Šiais laikais visada remiamasi ir skandinaviškomis (ar slaviškomis, bet ne lietuviškomis) Dniepro slenksčių etimologijomis (plg. Viačeslavas Ivanovas, Vladimiras Toporovas, „Mitologiniai vietovardžiai kaip slavų etnogenezės bei seniausios istorijos rekonstrukcijos šaltinis“, *Vladimiras Toporovas ir Lietuva*, sudarė Algirdas Sabaliauskas ir Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009, 317–318).

rėmėjas Sergijevskis, sėdėjęs tame posėdyje, buvo patenkintas savo patikėtinio sumanumu ir mokslingumu.

Vadinasi, 1892 metų kovo 12 dienos septintajame parengiamojo komiteto posėdyje Liackio pranešimas buvo puikiai įvertintas ir priimtas į suvažiavimą. Liackis buvo pripažintas, artėjo jo triumfo valanda – suvažiavime kaip lygus su lygiais jis rengėsi kalbėtis su garsiausiais Rusijos ir kitų šalių mokslininkais. Lietuvių kalbos mokymo patirtis padėjo jam pasijusti iškiliam.

13-ajame komiteto posėdyje 1893 metų sausio 4 dieną jau pažymėta, kad Liackio pranešimas gautas (l. 434r; matyt, tai buvo jo straipsnio rankraštis, vėliau išspausdintas suvažiavimo darbuose). Suvažiavimas įvyko ir Liackis skaitė pranešimą. Kaip jam sekėsi, sužinome iš daug vėlesnio (1901 metų sausio 24 dienos) VŠA parengto rašto švietimo ministrui į Sankt Peterburgą¹¹. Liackio pasirodymas IX Rusijos archeologų suvažiavime Vilniuje buvo apibūdintas taip:

Когда въ 1893 году преподаватель литовскаго языка въ Поневѣжской семинариі – г. Ляцкій – выступилъ на археологическомъ съѣздѣ въ Вильнѣ съ рефератомъ о литовскомъ языкѣ, его сейчасъ же остановили, признавъ его сравненія совершенно не научными, дѣтскими. Это сдѣлано было со стороны такихъ знатковъ литовскаго языка, какъ профессоръ новороссійскаго университета А. А. Кочубинскій и профессоръ Кенигсбергскаго университета Беценбергеръ (онъ владѣеть и русскимъ языкомъ) (b. 5785, l. 45v–46r).

Šit kaip. Pradėti pranešimą Liackiui leido, bet pabaigti – ne. Tik ėmusį skaityti nutraukė tokie žymūs kalbininkai kaip Novorosijsko universiteto profesorius Aleksandras Kočiubinskis (Александръ Александровичъ Кочубинскій) bei Karaliaučiaus universiteto profesorius Adalbertas Bezenbergeris. Liackio teorijos buvo pavadintos visiškai nemokslinėmis ir net vaikiškomis. Iš įsivaizduotų mokslo aukštumų Liackis buvo nusviestas ant žemės ir pašluotas po kilimu.

Tiesa, į laiško ministrui švarraštį ši pastraipa nebe pateko – buvo išbraukta. Tame pačiame laiško ministrui juodraštyje Liackis įvertintas kaip prastai mokantis lietuvių kalbą, todėl negalėjęs kokybiškai rengti ir savo mokinių:

А Ляцкій – былъ преподаватель; ученики его, понятно, знали гораздо меньше учителя. Значитъ, желая заняться изданіемъ литовскихъ книгъ, мы должны имѣть подъ руками людей, хорошо знающихъ этотъ языкъ (b. 5785, l. 46r).

IX archeologų suvažiavimą 1893 metų rugpjūčio 14 dieną uždarė VŠA globėjas Sergijevskis (plg. Zabiela, Kulikauskas 1999, 127). Jis buvo aktyvus suvažiavimo organizatorius bei dalyvis ir negalėjo nepastebėti Liackio fiasko. Tikriausiai šio pasirodymas buvo prisimenamas ir pašiepiamas per visą suvažiavimą. Ne tik Liackis, bet ir Sergijevskis turėjo pasijusti musę kandęs. Du dešimtmečius rėmėsis Liackio kaip lingvisto autoritetu, dabar jis turėjo apie ką pamąstyti.

¹¹ LVIA: f. 567, ap. 11, b. 5785 (juodraštis; pirmasis variantas datuotas 1900-ųjų rugsėjo

4 diena, tad raštas buvo rengiamas keletą mėnesių).

Nepalankiai apie Liackio pranešimą atsiliepė ir anoniminis suvažiavimo dalyvis 1894-ųjų kalendoriuje *Виленскій календарь*¹² (beje, šis kalendorius buvo pradėtas leisti bei kuruotas to paties Sergijevskio¹³). Be kita ko, jis atpasakojo du pranešimus, susijusius su lietuvių kalba – Kočiubinskio apie lietuvių kalbos *druskos* etimologiją ir Liackio apie Dniepro slenkščių pavadinimus:

Литовскій языкъ послужилъ предметомъ сообщенія профессора А. А. Кочубинскаго, подъ заглавіемъ „Литовскій языкъ и наша страна“ [...]. Одинъ изъ мѣстныхъ ученыхъ З. А. Ляцкій напечаталъ въ „трудахъ предварительнаго комитета“ сообщеніе подъ заглавіемъ „Литовской [sic!] языкъ въ вопросѣ о происхожденіи Руси“ [...] // [...] Но послѣднія два сообщенія встречены были на съѣздѣ недоверчиво (Членъ съѣзда 1893, 173–174).

Teigiama, kad tiek Kočiubinskio, tiek Liackio pranešimai buvo priimti nepatikliai. Bet, anot VŠA juodraščio, – tai buvo Kočiubinskis, neleidęs Liackiui šnekėti. Vadina si, Kočiubinskio ir Liackio mintims turėjo būti nepritarta dėl skirtingų priežasčių.

Kitas Liackio vertintojas buvo Jonas Jablonskis. Jis parašė atsiliepimą apie archeologų suvažiavimo leidinį *Varpa*, kur komentavo pasirinktus pranešimus¹⁴. Liackiui teko tokios Jablonskio eilutės:

Apie tą pat klausymą turėjo skaityt, kaip matoma buvo iš kongreso programos, ir p. Z. Liackis, išguldytojas lietuviškos kalbos Panevėžio mokytojų seminarijoje. Savo referate, atspausdam „Darbuose Vilniaus Komiteto...“, p. L–is išveda Padnieprio Rusus taip pat iš Lietuvos. Savo tyrinėjimuose jisai remiasi ant vietų ir žmonių vardų to laiko Rusų žemės. *Riuriką*, pirmąjį „Rusų“ kunigaikštį, jisai padaro iš žodžio *rura*, *riura* (= germ. *Röhre*), *Sineusą* iš *uso* (= slav. *ycъ*), o *Truvoorą* iš žodžio *Truovoris*, kuris reiškia „taurų varytoją, medžiotoją“. Vardą *Rus* šis „žinovas“ lietuviškos kalbos išveda iš *Rusis*, sutrumpinto *Russ*, kilusio iš *ruch* (= judėjimas). P. Liackio darbas visas pilnas per daug drąsių ir neaiškių etimologijų; jų visų aš čionai nerašysiu, nėra daugelis jo išvedimų, man matos, yra vaisius mažo supratimo kalbų mokslo¹⁵.

Taigi Jablonskis labai pritarė VŠA ir Liackį nušvilpusių suvažiavimo dalyvių nuomonei. Jis irgi pasišaipė iš Liackio etimologijų, atskleidusių Liackį kaip nestiprų kalbos mokslo bandytoją. Tiesa, iš Jablonskio recenzijos būtų galima suprasti, kad Padnieprio rusus Liackis kildino iš lietuvių. Dabar, ypač po Vladimiro Toporovo ir Olego Trubačiovo tyrimų, neabejojama, kad Dniepro baseino teritorijoje yra gy-

12 Членъ съѣзда, „Девятый археологическій съѣздъ въ Вильнѣ“, *Виленскій календарь на 1894 годъ*, Вильна, Типографія А. Г. Сыркина, 1893, 168–185. Аčiū dr. Dariui Staliūnui už šio straipsnio nurodymą.

13 „Дѣйствительный тайный совѣтникъ сенаторъ Николай Александровичъ Сергеевскій, бывший попечитель Виленскаго учебнаго округа“, *Виленскій календарь на*

1900 годъ, Вильна, Типогр. Вилен. Св.-Духов. Братства, Зарѣчье д. Братсва, 1899, 214.

14 Plg. Arnoldas Piročkinas, *Prie bendrinės kalbos ištakų. J. Jablonskio gyvenimas ir darbai 1860–1904 m.*, Vilnius: Mokslas, 1977, 80–81.

15 [Jonas Jablonskis,] „Devintas Rusijos archeologų kongresas“, *Varpas* 9, 1894, 136.

Значеніе Литовскаго языка въ вопросѣ о происхожденіи Руси.

Норманисты выводятъ Варяговъ Руссовъ отъ Нормановъ изъ Скандинавіи, основываясь 1) на *русскихъ названіяхъ* днѣпровскихъ пороговъ, записанныхъ около 950 г. Константиномъ Багрянороднымъ, 2) на названіяхъ: *варягъ, руссъ, Рюрикъ, Труворъ* и другихъ именахъ князей и пословъ въ договорѣ съ греками, полагая, что всѣ эти названія могутъ быть объясняемы только изъ *древне-сѣвернаго* (скандинавскаго) языка, и 3) на лѣтописи *Нестора*.

Шаткость ученія объ иноземномъ происхожденіи Руси понимали многіе русскіе ученые люди, какъ напр. Ломоносовъ и Костомаровъ; но, не обладая знаніемъ литовскаго языка, они не могли понимать древне-русскаго языка того времени, когда послѣдовало названіе днѣпровскихъ пороговъ, а потому и не въ состояніи были основательно опровергнуть ученія норманистовъ.

Вотъ почему мы, будучи весьма близко знакомы съ литовскимъ языкомъ, принимаемъ на себя смѣлость вступить имъ (Ломоносову, Костомарову и др.) на помощь и показать въ филологическомъ отношеніи нѣкоторую несостоятельность ученія о *скандинавскомъ происхожденіи Руси*.

Русскія названія днѣпровскихъ пороговъ, записанныя греческимъ императоромъ Константиномъ Багрянороднымъ, съ параллельными имъ славянскими названіями и поясненіемъ, что именно они означаютъ, считаются сторонниками нѣмецкаго происхожденія Руси несокрушимымъ историческимъ памятникомъ, созданнымъ основателями русскаго государства на Днѣпрѣ и свидѣтельствующимъ, что *Варяги-Руссы* были *нѣмцы*. При этомъ прежде всего считаю неизлишнимъ замѣтить, что русскія названія 7-ми днѣпровскихъ пороговъ служатъ самымъ лучшимъ доказательствомъ общности ли-

1 pav. IX Rusijos archeologų suvažiavimo Vilniaus parengiamoji komiteto darbuose spausdinto Zacharijaus Liackio (1893a, 337) pranešimo pradžia; VUB: B24 – 1/13

venę baltai (ne lietuviai)¹⁶. Bet iš tiesų Liackis neieškojo nei lietuvių, nei baltų teritorijos Padniepryje. Jis tiesiog vartojo lietuvių kalbos faktus rusiškiems žodžiams aiškinti, nes manė, kad lietuviai yra rusai (rusų gentis; žr. toliau). O kad objektu pasirinko Dniepro slenksčius, tai greičiau atsitiktinumas.

Kočiubinskio referatą Jablonskis irgi ne ypač vertino, bet jį vis tiek pusiau gyrė: „Nors ir silpną referatą, bet smagų klausyti perskaitė profes. A. Kočiubinsky“ (Jablonskis 1894, 137). Ar galima spėti, kad Jablonskis pats dalyvavo suvažiavime, jei jau Kočiubinskio pranešimą pavadino „smagų klausyti“? Tuo metu Jablonskis gyveno Mintaujoje (žr. Piročkinas 1977, 65tt.). Liackio pranešimo, kaip galima suprasti iš cituoto teksto, Jablonskis pats negirdėjo.

Liackio straipsnis¹⁷ (plg. 1 ir 2 pav.) įdomus visų pirma tuo, kad gerokai plačiau atskleidžia jo lingvistines pažiūras. Darosi aišku, kad lietuvius Liackis tiesiog laikė rusų gentimi, esą viena rusų gentis dabar vadinasi lietuviais¹⁸:

первый самодержавный Русскій Князь Рюрикъ избранъ народнымъ совѣтомъ не изъ иноземнаго, скандинавскаго рода, а изъ русскаго племени, которое нынѣ зовется литовцами (p. 359).

Kitur Liackis šnekėjo ir apie kalbas – apie lietuvių kalbos bendrumą su senąja rusų, ir septyni Dniepro slenksčių pavadinimai esą pats geriausias to įrodymas:

русскія названія 7-ми днѣпровскихъ пороговъ служатъ самымъ лучшимъ доказательствомъ общности ли-//товскаго и древне-русскаго языка по всей Россіи (p. 337–338).

Liackis manė, kad tų slenksčių rusiški pavadinimai atrodantys tarsi šiandien būtų gauti iš lietuvių, ir tai esą liudija protingumą tautos, pavadinusios slenksčius (vėlgi matyti, kad rusai ir lietuviai Liackiui rodėsi esanti viena tauta):

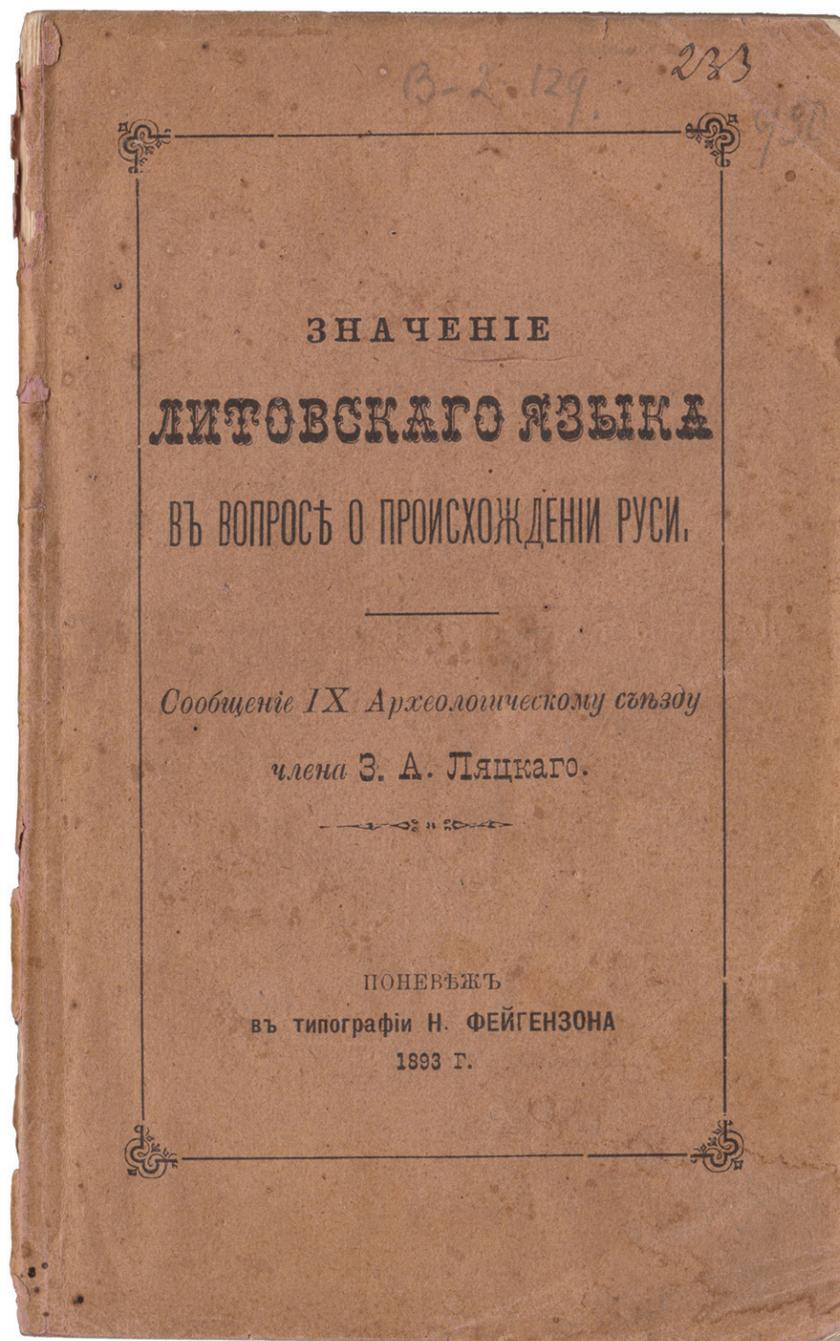
пороги эти свои русскія названія точно сегодня получили отъ литовцевъ. Названія эти свидѣтельствуютъ о значительномъ умственномъ развитіи народа, который ихъ далъ (p. 338).

16 Plg. В[ладимир] Н[иколаевич] Топоров, О[лег] Н[иколаевич] Трубаев, „Балтийская гидронимия верхнего Поднепровья“, LKK 4, 1961, 195–217.

17 Ляцкій 1893a, 337–360. Tą patį tekstą Liackis buvo pasiskelbęs Panevėžyje ir atskira knygele: З[ахарій] А[нтонович] Ляцкій, *Значеніе литовскаго языка въ вопросъ о происхожденіи Руси*, Сообщение IX Археологическому съѣзду члена З. А. Ляцкаго, Поневѣжь: въ типографіи Н. Фейгензона. 1893b; LNB: A4532. Ačiū Arūnui Astramskui už šios knygelės nurodymą. Toliau cituojama iš archeologų suvažiavimo darbų publikacijos.

18 Staliūnas turėjo galvoje Liackį, kai rašė:

„pasitaikydavo ir tokių veikėjų, kurie lietuvius laikydavo slavais“ (Darius Staliūnas, „Termino ‘rusinimas’ prasmės istorija (XIX a. 7-asis dešimtmetis)“, Lt 67[3], 2006b, 29). Tada ir tarp lingvistų buvo gana populiarī pažiūra apie bendrą slavų–baltų prokalbę, toli gražu ne visi išskirdavo atskirą baltų prokalbę. Tokio požiūrio atspindį galima įžvelgti, pavyzdžiui, 1906 metų Uptono Sinclairio romane *Džiunglės*, kur herojus lietuvis imigrantas į Čikagą Jurgis Rudkus vadintas slavu: „the owner was a Slav like himself [Rudkus]“ (Upton Sinclair, *The Jungle*, plg. <http://sunsite.berkeley.edu/Literature/Sinclair/TheJungle/22.html>; žiūrėta 2009 10 31).

2 pav. IX Rusijos archeologų suvažiavime Vilniuje skaityto ir atskira knygute Naftalio Feigenzono spaustuvėje Panevėžyje (1893b) išleisto Zacharijaus Liackio pranešimo viršelis;
LNB: A4532

Liackis net išvėlgė gana tvirtą priežastinį ryšį: jei dabar žodis vartojamas lietuvių kalboje, tai buvęs ir senojoje rusų:

Печенегі означаєт *Плечеголые*, потому что по-Литовски, а значить и по древне-русски, „печей“ – плечи, а „ноги“ – *нагіе, голые* (р. 351).

Слово „Варяг“ ест несомнѣнно слово славянское и вотъ тому доказательства. Глаголь „варити“ – *гнать, двигать*, существуетъ въ полномъ ходу въ литовскомъ языкѣ, существовалъ когда-то и въ русскомъ (р. 348).

Maža to – *lietuvių kalba* Liackiui tiesiog buvo *senosios rusų kalbos* sinonimas:

Струвунъ, по нашему объясненію, значить *производитель струи*, который по древне-русски, а нынѣ по литовски, назывался и зовется „струве“ (р. 347).

Порогъ этотъ, производящій только волны, названъ впо-//слѣдствіи народомъ „Вильный“. Названъ же онъ вильнымъ [...] отъ древне-русскаго, а нынѣ литовскаго слова „вильнись“ – *волна*. Столица Литвы, построена на волнистой мѣстности, названа *Вильня*¹⁹ (р. 348–349).

Такимъ образомъ изъ древне-русскихъ, а нынѣ литовскихъ: „уолась“ – *скала, камень*, и „версись“ – *вержець*, – „Уолверсись“, или, по сокращеніи с – „Уолворси“ – *Скаловержець* (р. 342).

Apskritai pati Liackio analizės technika leido jam pramaišiu vartoti lietuvių ir rusų ar slavų kalbų pavyzdžius be jokių paaiškinimų, be jokių išlygų, tarsi kalbėtų apie vienos kalbos pavyzdžius:

У литовцевъ ест глаголь „гелендроти“, т. е. сокращеніе „гелен дароти“ – *подавать голось*. „Гелень“ ест винительный падежъ отъ древне-русскаго слова „гелесь“, т. е. *головь* (е=о) „дароти“ ест многократный видъ отъ глагола „дарити“ – *дѣлать* („арба“ – *паханіе*; „дарба“ – *работа*) (р. 343).

Русское названіе этого порога состоитъ также изъ двухъ словъ: „вару“ и [„]форось“. Первое слово „вару“, какъ оканчивающееся въ родительномъ падежѣ мн. ч. на *у*, показываетъ, что именительный падежъ его будетъ „варась“, въ усѣченной литовской формѣ „варсь“, а съ полнымъ русскимъ усѣченіемъ – [„]варь“. Что жъ такое „варь“? Такъ какъ „варась“ происходитъ отъ литовско-славянскаго глагола „варити“ – *гнать*, то „варась“, какъ оканчивающееся на *ась*, а не на *ись*, будетъ *продуктъ гонки* (р. 346).

Названіе народа „Русь“ произошло отъ глагола, существующаго до сихъ поръ въ литовскомъ языкѣ „руошти“ или „русти“ – *двигать*, у поляковъ – *рухать* (р. 349).

¹⁹ Dabar pavadinimas *Vilnius* kildinamas iš *Vilnios* upės vardo, bet upės pavadinimas taip pat siejamas su *vilnimi* (plg. Aleksandras Vanagas, *Lietuvos miestų vardai*, parengė Vitalija Maciejauskienė, Vilnius: Moks-

lo ir enciklopedijų leidykla, 1996, 281). Liackis Lietuvos sostinės pavadinimą iš žodžio *vilnis* kildino tiesiogiai – jis manė, kad žodis *vilnis* Vilniui pavadinti buvo pasirinktas dėl kalvotų (banguotų) vietovių.

Kaip pastebėjo Jablonskis, Liackis pateikė daugybę nepagristų mokslo duomenimis etimologijų. Keletas jau buvo matyti iš ankstesnių pavyzdžių (Vilniaus, Rusios, variagų, pečenegų, Riuriko pavadinimai). Etimologizavo Liackis ir Lietuvos bei Žemaičių pavadinimus:

Хотя страна Варяговъ и называлась съ давнихъ времянь *Литвою* отъ слова „*ли-туась*“ – *дождь*, который тамъ бываетъ и зимой, но жители ея не // назывались, какъ и до сихъ поръ почти не называются *литовцами*: они звали и зовуть себя „*жемайчей*“, а въ старину звались *Варягами*, *Русью* (р. 359–360).

часть нынѣшней Литвы зовется *Жмудью* отъ названія народа „*Жемайчей*“, что значить *сѣверяне*, потому что по-литовски „*жема*“ – *зима* и *сѣверь* одно и то же. Переводъ слова „*жемайтись*“ – *приземистый, низкорослый*, или что-то въ родѣ *Нидерланды*, *невѣренъ* и основывается на ошибкѣ отъ смѣшенія слова „*жема*“ – *земля* со словомъ „*жема*“ – *зима* или *сѣверь* (р. 360).

Lietuvą Liackis kildino iš *lietaus* (*литуась*), o *Žemaičius* – iš *žiema* (*жема*), ir net paaiškino, kad sieti Žemaičių pavadinimą su *žemė* (*жяме*), t. y. laikyti juos savotiškais Nyderlandais, esą klaidinga. Nebūdamas gimtakalbis, Liackis turbūt negirdėjo žodžių *žemaičiai* ir *žiema* šaknies vokalizmo skirtumo (kirilinėmis raidėmis jis rašė tą pačią grafemą <e>, *Жемайчей*, *жема*). Kitas, lotyniškos kilmės žemaičių pavadinimas *samogitai*, Liackio kildintas iš *samanų*: „изъ ‘саманась’ – *мохъ* и ‘титись’ – *пастухъ*, – *Самогитъ*, т. е. *по мху насыщій*“ (р. 342). Lotynišką Prūsų pavadinimą *Борусы* jis susiejo su rusų žodžiu *борь* ‘šilas’ ir rado jam sinonimą lietuvių kalboje *Гирулисъ* ‘gerulis’, kuris neva kilęs iš panašios reikšmės žodžio *giria* (*Гира*):

Борусы – латинское названіе Прусаковъ, т. е. *въ борахъ живущіе*, превратилось, вслѣдствіе порехода *б* въ *п*, въ Поруссы, которое сократилось въ Пруссы – нынѣшнее народное, или Несторовское названіе Прусаковъ. Часть борусовъ // составляли Литовцы. Такъ какъ *боръ* назывался и нынѣ называется у Литовцевъ „*Гира*“, то синонимъ названію „*Борусъ*“ будетъ – „*Гирулисъ*“ (р. 352–353).

Lenkai irgi sieti su lietuvišku žodžiu *lenkti*:

Что Поляки именно были сосѣдями Варяговъ, видно и изъ названія, даннаго Варягами Полякамъ: *ленки*, *лонки* или *ланки*, подъ которымъ они и до сихъ поръ слывутъ у литовцевъ. Названіе это происходитъ отъ литовскаго глагола „*лентки* [t. y. *ленкти*]“ – *примыкать, пригибать* (р. 356).

Liackis etimologizavo ir Nemuno, kaip nekeičiančio savo srovės, pavadinimą: „*Неманъ* (Нѣмана[]) – ‘немайнь’, т. е. *не мѣняетъ* (своего теченія)“ (р. 340). Taip pat Minską, kaip padarytą iš *mėlynės*, nes mėlynių apie tą miestą ir šiandien esą auganti gausybė („отъ ‘милинисъ’ – *ягода черника*, которой въ лѣсахъ около ‘Миниска’ [...] и до сихъ поръ великое обиліе“; р. 340). Alanus aiškino kaip tautą, gyvenančią Alaunų aukštumoje, kurios pavadinimas esą kilęs iš *uolos*:

Слитный звукъ въ словѣ *уоласъ*, распадаясь на чистыя гласныя въ разныхъ нарѣчійхъ литовскаго языка, даетъ названія скаль – *уласъ*, *оласъ* и *аласъ*. Это послѣднее названіе скалы дало названіе горной возвышенности Алаунской. Народъ, жившій по Алаунской возвышенности, назывался Аланами (р. 342).

Gyvendamas Senojo Panevėžio dvare Liackis mielai etimologizavo beveik po langais tekančios *Nevėžio* upės vardą:

Дорога или путь, имѣеть еще // другое литовское названіе: „вежа“ („Ногъ Швента Казимира *вежа* крипсть“ – Со Св. Казимира (4 марта) дорога портится (кривится)) [...]. Притокъ Немана, на которомъ стоить городъ Поневежъ, называется „Невежа“, т. е. *Не путь рѣка* (р. 351–352).

Nevėžis, anot Liackio, esanti ‘upė ne kelias’; matyt, jis laikė *Nevėžį* prasta upe laivybai ir jo pavadinime įžvelgė paaiškinimą.

Galbūt įspūdingiausia Liackio etimologija atrodytų lietuviškas variagų genties pavadinimo sinonimo *kolbiagai* aiškinimas. Liackis buvo taip įsitikinęs žinąs neabejotiną *kolbiagas* etimologiją, jog dievagojosi galįs dėl jos prisiekti:

Если Варягъ называется и Колбьягомъ, то отсюда вытекаетъ такая полная очевидность, что можно идти подъ присягу (роту), что *Варяги были литовцы*. Ясно, что только *то племя Руси* можетъ называться *кольбьягами*, у котораго есть глаголь „колбети“ – *говорить*. А такъ какъ этотъ глаголь существуетъ только у литовцевъ, значить *литовцы звались Варягами* (р. 359).

Įdomiausia, kad įrodymą Liackis grindė ne kartą savo klasėje per pamokas atliktu eksperimentu su lietuviais, baltarusiais ir rusais:

Если вы войдете въ классъ одного изъ нынѣшнихъ учебныхъ заведеній на Литвѣ, въ классъ, въ которомъ есть русскіе, бѣлоруссы и литовцы, скажите: „колбьяги встаньте“! И встануть всѣ *литовцы*, въ чемъ мы лично не разъ убѣдились (р. 359).

Taigi išgirdę pasakymą „колбьяги встаньте“, atsistodavo, Liackio liudijimu, tik lietuviai. Jis sugestijavo, kad vien lietuviai pasakymą suprasdavę, ir tai įrodą, jog žodis *колбьяги* lietuviškas, ir kad dėl to variagai tikrai buvę lietuviai. Socialinio eksperimento būdu Liackis jautėsi įrodęs dviejų tautų tapatumą. O kadangi jam lietuviai buvo rusai, tai ir variagai čia pritapo.

Liackio straipsnyje galima užčiuopti ir Simono Daukanto tekstų įtakos. Viena iš Liackio etimologijų, regis, sutampa su Daukanto:

въ старину тому же закону слѣдовалъ русскій языкъ: отъ глагола „перети“, сохранившагося до сихъ поръ у литовцевъ со значеніемъ *создавать, творить*, въ частности – *высиживать птенцевъ изъ яиць*, происходитъ Перунъ – *творецъ всего*, въ томъ числѣ грома и молніи, воспроизведеніе или, такъ сказать, твореніе которыхъ повторяется каждый годъ. У литовцевъ существуетъ и Перунъ и Перкунъ (р. 341).

Liackis *Perkūną* ar *Perūną* siejo su žodžiu *perėti* – visai kaip Daukantas, plg. Daukanto *Būdo*²⁰ ištrauką:

pīrmoujī szīlīmos ikurieji wadīno Perunó arba Perkunó nu žódio perietī; beje, iog jis īszperieię wīs tou, kas wen yra regemó szioie pasaulie (Daukantas 1845, 80).

Gali būti, kad Liackis buvo matęs ir panaudojęs šią Daukanto 1845-ųjų (beveik 50 metų senumo) etimologiją. Liackis juk buvo parašęs ir knygelę apie naujovišką audros, žaibo ir pan. aiškinimą²¹. Tema jam buvo įdomi, ir tikėtina, kad žinojo Daukanto *Perkūno* etimologiją²².

Matyti ir daugiau Daukanto tikėtino poveikio. Štai Liackis vokiečius (*germanus*) kildino iš žodžio *giria*:

„Гироманъ“ есть уже нѣмецъ, Германецъ, потому что манъ – нѣмецкїй человекъ. Доказательствомъ, что названїе Германцевъ произошло отъ слова „гира“ – лѣсъ, служить ошибка одного греческаго писателя, смѣшавшаго названїе Германцевъ съ Древянами (p. 353).

Daukanto *Būde* lotynišką žodis *Germanus* irgi buvo sietas su *giria* (*germanus* Daukantas vadino *girionais*), nors Daukanto argumentai kitokie:

īr tejp pīrmasis Rimionū rasztnīks jau pīrmaīmijī ąmziouie gīmós Kristui gywenóns minawo ajszkej Ziamajtius sawo garsemī raszti Ġirionū budas (Germanorum mores) tajs žódejs: „Zámajtej (Samnones) essąntis [...]“ (Daukantas 1845, 6).

1875-aisiais redaguodamas *Русишкась мокслась дэль летувнику*²³ rankraščius Liackis buvo pavartojęs raštų žodį *gintuvė*²⁴. Jį vėl įtraukė į savo pranešimą archeologų suvažiavime: „по-литовски ‘гинтуве’ – крепость“ (p. 352). Tikėtiniausia, kad *gintuvė* imta iš Frydricho Kuršaičio žodyno²⁵, tačiau jis žinomas ir iš Konstantino Sirvydo, Dionizo Poškos bei Daukanto²⁶ tekstų.

20 [Simonas Daukantas,] Buda senowęs-lėtuwiū kalnienū ir žamajtiū / iszraszżę pagal senowęs raszti Jokyb's [sic!] Łaukys Petropilie: spaudinie pas C. Hintze, 1845.

21 З[ахарій] А[нтонович] Ляцкїй, *Новое объясненіе грозы, встѣхъ трехъ родовъ молніи и огня Св. Эльма*, Сочиненіе З. А. Ляцкаго, Поневѣжъ: Типографія Н. Фейгензона, 1885; LNB: Brus.14/885.

22 Rusų *Перун* ir dabar etimologiškai laikomas giminišku su lietuvių *Perkūnas*, bet, skirtingai nuo Daukanto ir Liackio, siejamas su šaknimi *perti* (ne su *perėti*), plg. LEW 575.

23 РУССКАЯ ГРАМОТА ДЛЯ ЛИТОВЦЕВЪ. РУСИШКАСЪ МОКСЛАСЪ ДЭЛЬ ЛЕТУВНИКУ. Одобрено Ученымъ Комитетомъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, какъ руководство для обученія

русской грамотѣ въ Литовскихъ школахъ. ВИЛЬНА. ИЗДАНИЕ КНИГОПРОДАВЦА-ТИПОГРАФА А. Г. СЫРКИНА. 1875; LLTIV: 4250.

24 ДЪЛО КАНЦЕЛЯРИИ ПОПЕЧИТЕЛЯ Виленскаго Учебнаго Округа. 3^м СТОЛА. Относительно напечатанія „руководства къ изученію русско-литовской грамоты для употребленія въ училищахъ Ковенской губерніи[“]. Началось 16 Октября 1873 г.; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 4931, l. 43r.

25 *Klv* 123.

26 Ačiū dr. Ritai Šepetytei-Petrokienei, pagal LKŽ kartoteką nustačiusiai, jog Daukanto pavyzdys yra ne iš *Būdo*, o iš *Darbų*: Simonas Daukantas, *Darbų senųjų Lituvių yr Žemajcziu 1822*, parengė Vaclovas ir Mikolas Biržiškai, Kaunas: Lietuvos universiteto bibliotekos leidinys, 1929, 25.

Visos šios sąsajos su Daukanto (ir turbūt Kuršaičio) tekstais sutvirtina argumentą, kad Liackis rėmėsi lotyniškai parašytais lietuviškais tekstais (beveik nekyla abejonių, kad Liackis kažkiek naudojosi būtent Daukanto *Būdu*). Liackis, imperijos valdininkas, tarnavęs VŠA tikslams diegti rusišką raidyną lietuvių kalbai – vis tiek bent kažkiek naudojosi draudžiamomis lietuviškomis knygomis!

Iš kitų kalbinių Liackio svarstymų į akis krinta žodžių darybos taisyklės. Pavyzdžiui, Liackis teigė, kad žodžiai su galūne *-исъ* esantys veikėjų pavadinimai:

отъ этого глагола [*варити*] въ литовскомъ языкѣ происходитъ существительное, дѣятель, съ характернымъ окончаніемъ *исъ* – „варисъ“ – *двигатель, гоняющій, пастухъ, охотникъ* (p. 349).

Названіе дѣйствующаго лица имѣеть свойственное ему окончаніе *исъ*, а потому человекъ, называемый отъ глагола *русити*, будетъ въ ед. ч. *Русисъ* съ полнымъ окончаніемъ, или *Руссъ* съ усѣченнымъ литовскимъ окончаніемъ, въ которомъ выпадаетъ гласный звукъ. Множ. же число будетъ „Руси“ или „Руси“ (p. 349).

Liackis pastebėjo, kad lietuvių kalboje žodžio gale <й> pasislepia (tad diftongas virsta monoftongu). Matyt, jis čia apibendrina iš savo gyvenamų vietų pramoktos Panevėžio tarmės monoftongus: „Пасущихъ овецъ (‘ависъ’) звали ‘Авюварей[’], или просто [’]Аваре[’] (й скрадьвается и нынѣ у Литовцевъ)” (p. 351).

Liackis pats nesugebėjo tiksliai vartoti lietuviškų būtojo laiko veikiamosios rūšies dalyvių vardininko galūnių, suplakdavo į vieną tiek vyriškosios ir moteriškosios, tiek vienaskaitos ir daugiskaitos galūnes. Bet savo pranešime jis analizavo dalyvius ir padalyvius teoriškai, matyt, visai nesijautė ko nors šioje srityje nemokantis. Vėl pramaišiu vartojo pavyzdžius iš lietuvių ir baltarusių kalbų, tarsi jos sudarytų vieną sistemą:

Леанти, какъ и *Веронци*, *Веруци*, если причастіе дѣйствительнаго залога отъ древне-русскихъ, а нынѣ литовскихъ глаголовъ: „лети“ – *лить* и „варити“ – // *варить, кипятить*. Дѣепричастія отъ этихъ глаголовъ будутъ (*ти* неопред. наклоненія нужно замѣнить окончаніемъ *ентъ*, *янтъ* или *онтъ*, смотря по нарѣчіямъ) „леантъ“ или „леянтъ“ (сравнить *неасытъ* и *неясытъ*) и „верентъ“ или „веронтъ“ – *разливая* и *кипятя*. Причастія дѣйств. залога образуются прибавленіемъ къ дѣепричастіямъ окончанія дѣйствующихъ лицъ *исъ*, и получается „леантисъ“ – *льющій* и „веронтисъ“ – *кипящій*. [...] Но *т* передъ мягкими гласными смягчается нынѣ у литовцевъ въ *ч*, а у бѣлоруссовъ въ *ц* (Катерина – *Кацярина*). По этому у литовцевъ льющій – „леянчисъ“, а у бѣлоруссовъ *кипущій* – „веронци“. При опусканіи, какъ и нынѣ практикуется въ литовскомъ языкѣ, носового *н*, предшествуемаго слитнымъ звукомъ, распадающимся на чистыя гласныя *а*, *о* и *у*, получается „Веруци“ (p. 346–347).

Taip pat į akis krinta Liackio *леянчисъ* ‘liejantis’, kur vietoj <т> dirbtinai „atstautyta“ raidė <ч>. Liackis neretai rėmėsi garsų kaitomis, kaip pats vadino, vienu garsų „perėjimu“ į kitus. Iš priebalsių kaitų savo straipsnyje Liackis minėjo $k=x=c$, $c=x=g$, $x=c$, $c=ш$, $b=ц$, $ш=c=x$:

„Гелендрикъ“, которое по-скифски было бы *Гелендрисъ*, потому что $k=x=c$ (р. 344).

фаросъ или сокращенно *фаръ* есть *порогъ* или сокращенно *прахъ*, потому что $c=x=g$ (р. 344).

Трулось или Турлось есть сокращение отъ „турулось“, т. е. *туровъ лохъ*, ибо $x=c$ (р. 352).

Къ числу переходныхъ звуковъ слѣдуетъ отнести звукъ *x* въ протяжное *c*. Такимъ образомъ: „аусисъ“ – *оухо* [sic!], „муся“ – *муха*, „блуся“ – *блоха*, „дусоти“ – *дыхать*, *дышать*, „мусоти“ – *махать*, „саусасъ“ – *сухой*, „клаусити“ – *слушать*, *слушать*, „виртасъ [т. у. *вириасъ*]“ – *верхъ*, (ибо $c=ш$) (р. 349).

Борусы – латинское название Прусаковъ, т. е. *въ борахъ живущіе*, превратилось, вслѣдствіе перехода *b* въ *n*, въ Поруссы (р. 352).

Такъ какъ $ш=c=x$, то Волошская земля будетъ землей *Волоховъ* (р. 356).

Iš pavyzdžių matyti, kad Liackiui nerūpėjo nustatinėti, ar kuri nors iš jo nurodytų kaitų vyko vienoje kalboje, ar keliose. Ne tik viena laikytos lietuvių, rusų ir baltarusių kalbos, bet ir savaip suprastį garsų kaitos garsai manyti galintys atsirasti bet kurioje kalboje. Kitaip sakant, per lygybės ženklą galima surašyti Liackio kaitą $k=x=c=g=ш$ – ir jokio skirtumo, kurioje kalboje koks kaitos garsas pasirodys.

Liackis minėjo ir balsių kitimus, pavyzdžiui, [o] ir [e]: „извѣстно, что *e* и *o* часто замѣняютъ другъ друга“ (р. 340). Taip pat nurodė, kad <y> „pereina“ į <ь>:

Слово *есуни* или *осуни*, составляющее коренное достояние литовскаго и древне-русскаго языка, всюду извѣстно и означаетъ *осунь* или *осынь*, вслѣдствіе перехода *y* въ *ы* (р. 340).

Liackiui aišku, kad šioje kaitoje senesnis yra <y>, ir dažnai šis senesnis atitikmuo yra lietuvių, o ne rusų kalbos pavyzdyje: „въ старину *y* господствовалъ: „сунась“ – *сынъ*, „сурась“ – *сыръ*, „бути“ – *быть*“ (р. 340)²⁷.

Akivaizdu, kad per 20 metų po savo pirmosios 1873 metų lietuvių kalbos dėstymo programos Liackis buvo nuėjęs netrumpą pažinimo kelią – tada lietuviškus žodžius siejo su rusiškais pramaišiu, neįžvelgdamas jokios chronologijos²⁸. Dabar Liackis jau laikė lietuvių kalbą sena, ir jei išvedinėjo kokias formas, tai dažnai kryptį nurodė iš lietuvių kalbos į rusų, o ne atvirkščiai. Vadinasi, Liackio darbuose bent kitimo krypties suvokimas ėmė sutapti su to meto lyginamosios kalbotyros.

27 Tokią lietuviškų ir rusiškų žodžių giminybę (*sūnus* – *сын*, *sūras* – *сыръ*, *būti* – *быть*) patvirtina ir dabartinė kalbotyra (plg. LEW 941, 944, 68); vadinasi, šiuo atveju Liackis buvo gana įžvalgus, turbūt bent kažkiek susipažinęs su kai kuriais lyginamosios kalbotyros tyrimais.

28 ДЪЛО КАНЦЕЛЯРИИ ПОПЕЧИТЕЛЯ Виленскаго Учебнаго Округа. 3^ю СТОЛА. О введеніи преподаванія жмудскаго языка въ приготовительномъ классѣ Поневѣжской уч. семинаріи, 23 сентября 1893 г.: „Программа Жмудско-Литовскаго языка“; LVIA: f. 567, ap. 11, b. 2837, l. 6r–7v.

Liackis pacitavo ir porą lietuviškos dainos eilučių su vertimu:

„Гелендроти“ нынѣ у литовцевъ означаетъ шумѣть, звучать, пѣть безъ словъ: „вайкъѣя поняла па жалюсъ голяюсъ, гражей гелендрава, ринкдама веткьялюсъ“... „Пасакикъ паняла, кодъ тѣйпѣ гелендрои, кодъ эйшкейсъ жодялейсъ не гести по гои?“ – „Гуляла барышня въ зеленомъ гаю, красиво распѣвала, собирая цвѣтки... Скажи барышня, почему такъ голендруешъ, почему ясными словами не поешъ въ гаю?“ (р. 343).

Galima sakyti, kad Liackis nepaliko savo lietuviškai rašytų tekstų. Apie jo lietuvių kalbą daugiausia žinome iš samprotavimų arba rankraštinių taisymų ir papildymų. Todėl ir tokie trumpi lietuviški Liackio sakiniai svarbūs.

Iš parašymo matyti, kad Liackis laikėsi nusistatymo rinktis rytų aukštaičių kietąjį [t] prieš *e* tipo vokalizmą, t. y. <ла>: *поняла* ‘panelė’, kitoje vietoje ir *ладасъ* ‘ledas’ 359 (nors ir *жодялейсъ* ‘žodeliais’). Po kietojo priebalsio netvirtapradį dvi balsį [ai] rašė <эй>: *тэйпѣ* ‘taip’, *эйшкейсъ* ‘aiškiais’ (nors ir *жемайтисъ* ‘žemaitis’, *жемайчей* 360). Vartojo raidę <ѣ>, kaip ir buvo rekomendavęs Liutostanskiui: *вайкъѣя* ‘vaikščiojo’; kitur *билѣти* ‘kalbėti’ (p. 351)²⁹.

Liackio lietuvių kalba ne visada tikslī. Kartais atrodo, kad jis galūnių ne tai kad nemokėjo, bet kad nelabai paisė. Pavyzdžiui, Liackis rašė: „Сагра“ – *сторожь* и „Келе“ – *дорога* (koleda) (p. 351). Tad *sargas* ir *kelias* jam pasidarė moteriškosios giminės. Problemiška ir žodžio *уоласъ* ‘uola’ galūnė: „ты есть камень’ переведено по жмудски: ‘ту эси уоласъ’“ (p. 342). Liackis aiškino, kad „въ разныхъ нарѣчїяхъ литовскаго языка, даеть названїя скаль – уласъ, оласъ и аласъ“ (p. 342), kad „‘аласъ’ – скала, камень“ (p. 351). Aišku, *уласъ*, *оласъ* ir *аласъ* laikyta lietuviškų uolos pavadinimų vienaskaita; vadinasi, Liackis padarė vyriškąją giminę (taip pat atrodo neskyręs žodžių *uola* bei *ola*). Arba vėl – jis rašė „‘дарба’ – работа“ (p. 343); vadinasi, *darbą* padarė moteriškosios giminės daiktavardžiu (nom. sg. *дарба*).

Iš kultūrinių Liackio ryšių paaiškėjo, kad jis kažkiek bendravo su latviu Janiu Spruogiu, tuo metu dirbančiu Vilniaus centrinio archyvo archyvaru. Prie savo etimologinių aiškinimų apie variagus išnašoje Liackis prirašė ir Spruogio teorijas su pastaba:

О происхожденїи и значенїи слова *варягъ*, *варяги*, охотно присоединяемъ здѣсь, къ собственному нашему толкованїю, обязательно доставленное намъ архивариусомъ виленскаго центрального архива, И. Я. Спрогисомъ, слѣдующее краткое его объясненїе (р. 358).

Štai šitaip lietuvių kalbos mokslą taikydamas rusų tautos senovei aiškinti Liackis manė pakilsią į šlovės viršūnę. Išleido savo tekstą antrą kartą Panevėžyje net atskira knygele (aišku, savo lėšomis). Bet pakilimo jausena netruko ilgai. Išjuokimas Sergijevskio akivaizdoje turėjo būti ypač skaudus. Nežinia, ar Liackis atšalo nuo etimologizavimo – gal ir toliau jautėsi teišus. Tik labai tikėtina, kad fiasko archeo-

²⁹ Plg. Subačius 2006, 292.

logų suvažiavime prisidėjo prie neva „savanoriško“ Liackio atleidimo iš lietuvių kalbos mokytojo pareigų po dvejų metų (1895-07-30)³⁰. O dar po gero dešimtmečio (1905) Liackio kritikas Jonas Jablonskis pats tapo Liackio darbų „tęsėju“ – lietuvių kalbos mokytoju Panevėžio mokytojų seminarijoje.

Šiandien Liackio palikimas įdomus kaip imperijos puoselėto „lietuvių kalbos eksperto“ lingvistinio mąstymo pavyzdys. Nors Liackio kalbinės išvados gerai atitiko oficialų politinį imperijos diskursą (lietuviai esą rusai, Lietuva – Rusija), tačiau jis sulaukė ne tik specialistų (Bezenbergerio, Jablonskio), bet ir pačių Vilniaus švietimo apygardos administratorių kritikos. Liackio etimologizavimas ne tik liudija, kad jis buvo labai įsitraukęs į madingus kalbų kilmės svarstymus, bet kad ir jo paties dalyvavimas suvažiavime bei du kartus publikuotas pranešimas tapo kritinio mąstymo apie etimologiją šaltiniu.

Šaltiniai ir literatūra:

- DAUKANTAS, SIMANAS, 1929: *Darbay senuju Lituviu yr Žemaycziu 1822*, parengė Vaclovas ir Mykolas Biržiškai, Kaunas: Lietuvos universiteto bibliotekos leidinys.
- [DAUKANTAS, SIMONAS, 1845:] *Budą senowęs-lėtuwiū kalnienū ir žamajtiū / iszraszżę pagai senowęs rasztiū Jokyb’s [sic!] Łaukys Petropilie: spaudinie pas C. Hintze.*
- IVANOVAS, VIAČESLAVAS; VLADIMIRAS TOPOROVAS, 2009: „Mitologiniai vietovardžiai kaip slavų etnogenezės bei seniausios istorijos rekonstrukcijos šaltinis“, *Vladimiras Toporovas ir Lietuva*, sudarė Algirdas Sabaliauskas ir Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 307–335.
- [JABLONSKIS, JONAS,] 1894: „Devintas Rusijos archeologų kongresas“, *Varpas* 9, 135–138.
- MERKYS, VYTAUTAS, 1994: *Knygnešių laikai. 1864–1904*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
- PIROČKINAS, ARNOLDAS, 1977: *Prie bendrinės kalbos ištakų. J. Jablonskio gyvenimas ir darbai 1860–1904 m.*, Vilnius: Mokslas.
- SADAUSKAITĖ, I[ZABELĖ], 1963: „Rusijos archeologų IX suvažiavimas“, *Mokslas ir gyvenimas* 7, 14.
- SINCLAIR, UPTON, *The Jungle*, 1906; <http://sunsite.berkeley.edu/Literature/Sinclair/TheJungle/22.html>; žiūrėta 2009 10 31).
- STALIŪNAS, DARIUS, 2006a: „Kaip rusai pedagogai XIX a. viduryje mokėsi lietuvių kalbos“, *Lietuvos istorijos metraštis* 2005 (2), 93–116.
- STALIŪNAS, DARIUS, 2006b: „Termino ‘rusinimas’ prasmės istorija (XIX a. 7-asis dešimtmetis)“, *Lt* 67(3), 24–37.
- STALIŪNAS, DARIUS, 2007: *Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863*, Amsterdam, New York, NY: Rodopi.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2006: „Kazimiero Lelio ir Ipolito Liutostanskio lietuviškos kirilikos modeliai, 1887–1891“, *ALt* 8, 279–316.

³⁰ ДЪЛО КАНЦЕЛЯРИИ ПОПЕЧИТЕЛЯ Виленскаго Учебнаго Округа. По осмотру окружных инспекторовъ Одинцовымъ

Поневѣжской учительской семинарии. Началось 1895 г.; LVIA: f. 567, ap. 11, b. 3643, l. 5r.

- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2007: „Panevėžio mokytojų seminarija: lietuvių kalbos dėstymo pradžia 1872–1873 metais“, *Alt* 9, 301–312.
- VANAGAS, ALEKSANDRAS, 1996: *Lietuvos miestų vardai*, parengė Vitalija Maciejauskienė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- ZABIELA, GINTAUTAS; PRANAS KULIKAUSKAS, 1999: *Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)*, Vilnius: Diemedis.
- БОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТУРГИЯ СВЯТАГО ЮАННА ЗЛАТОУСТА. ДІВІШКА ЛИТУРГИЈА ШВЭНТО ЈОНО АУКСОБУРНЮ. САНКТПЕТЕРБУРГЪ. Швэнтам Петербурге, Метґсе 1887, [parengė Eduardas Volteris]; LLTIV: В 1770.
- ВИЛЕНСКОЙ КОММИССИИ ДЛЯ РАЗБОРА АКТОВЪ ДЪЛО о предложенномъ въ 1893 году IX Археологическомъ Създѣ въ Вильнѣ. 1889 г.; LVIA: f. 596, ap. 1, b. 226.
- Дополнительные вопросы и запросы, заявленные къ IX Археологическому създу въ г. Вильнѣ въ 1893 г., Москва, Типографія Э. Лиснера и Романа, 1893. Cituojama iš: LVIA: f. 596, ap. 1, b. 244.
- „Дѣйствительный тайный совѣтникъ сенаторъ Николай Александровичъ Сергѣевскій, бывший попечитель Виленскаго учебнаго округа“, *Виленскій календарь на 1900 годъ*, Вильна, Типогр. Вилен. Св.-Духов. Братства, Зарѣчье д. Братсва, 1899, 176–215.
- ДЪЛО КАНЦЕЛЯРИИ ПОПЕЧИТЕЛЯ Виленскаго Учебнаго Округа. 3^{ис} СТОЛА. Относительно напечатанія „руководства къ изученію русско-литовской грамоты для употребленія въ училищахъ Ковенской губерніи[“]. Началось 16 Октября 1873 г.; LVIA: f. 567, ap. 5, b. 4931.
- ДЪЛО КАНЦЕЛЯРИИ ПОПЕЧИТЕЛЯ Виленскаго Учебнаго Округа. 3^{ис} СТОЛА. О введеніи преподаванія жмудскаго языка въ приготовительномъ классѣ Поневѣжской уч. семинаріи, 23 сентября 1893 г.: „Программа Жмудско-Литовскаго языка“; LVIA: f. 567, ap. 11, b. 2837, l. 6r–7v.
- ДЪЛО КАНЦЕЛЯРИИ ПОПЕЧИТЕЛЯ Виленскаго Учебнаго Округа. По осмотръ окружнымъ инспекторомъ Одинцовымъ Поневѣжской учительской семинаріи. Началось 1895 г.; LVIA: f. 567, ap. 11, b. 3643.
- КАУКАЗА НЕВАЛЬНИКАСЪ. ЛЯОНА ТОЛСТОИ (Партлумочита ишъ рускишка). ВИЛЬНА. Типографія А. Сыркина, Большая ул., соб. д., № 88. 1891, [vertė Ipolitas Liutostanskis]; VUB: L_R 57.
- Ляцкій, З[АХАРІЙ], 1893а: „Значеніе Литовскаго языка въ вопросѣ о происхожденіи Руси“, *Труды Виленскаго отдѣленія Московскаго предварительнаго комитета по устройству въ Вильнѣ IX Археологическаго създа*, Вильна: Типографія А. Г. Сыркина, 337–360; VUB: B24 – 1/13.
- Ляцкій, З[АХАРІЙ] А[НТОНОВИЧЪ], 1893б: *Значеніе литовскаго языка въ вопросѣ о происхожденіи Руси*, Сообщение IX Археологическому създу члена З. А. Ляцкаго, Поневѣжъ: въ типографіи Н. Фейгензона; LNB: A4532.
- Ляцкій, З[АХАРІЙ] А[НТОНОВИЧЪ], 1885: *Новое объясненіе грозы, встѣхъ трехъ родовъ молніи и огней Св. Эльма*, Сочиненіе З. А. Ляцкаго, Поневѣжъ: Типографія Н. Фейгензона; LNB: Вгus. 14/885.
- РУССКАЯ ГРАМОТА ДЛЯ ЛИТОВЦЕВЪ. РУСИШКАСЪ МОКСЛАСЪ ДЭЛЬ ЛЕТУВНИКУ. Одобрено Ученымъ Комитетомъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, какъ

руководство для обученія русской грамоты въ Литовскихъ школахъ. ВИЛЬНА. ИЗДАНИЕ КНИГОПРОДАВЦА-ТИПОГРАФА А. Г. СЫРКИНА. 1875; LLTB: 4250.
ТОПОРОВ, В[ЛАДИМИР] Н[ИКОЛАЕВИЧ]; О[ЛЕГ] Н[ИКОЛАЕВИЧ] ТРУБАЧЕВ, 1961: „Балтийская гидронимия верхнего Поднепровья“, *ЛКК* 4, 195–217.
Членъ съезда, 1893: „Девятый археологическій съездъ въ Вильнѣ“, *Виленскій календарь на 1894 годъ*, Вильна, Типографія А. Г. Сыркина, 168–185.

Giedrius Subačius

ZAKHARIJ LIATSKIJ'S PAPER IN THE NINTH CONGRESS
OF THE ARCHEOLOGISTS OF ALL RUSSIA IN VILNIUS (1893)

Summary

Zakharij Liatskij (~1836–1899) was a military engineer by training and worked as a treasurer of the Panevėžys District (today Lithuania). Simultaneously for 22 years Liatskij worked as a teacher of Lithuanian at the Panevėžys Teacher Training Seminary (1873–1895). He was the only official teacher of Lithuanian in the entire Kaunas province. Among other things Liatskij was an important “expert” of the Lithuanian language for the administrators of the Vilnius Educational District. In 1893 Liatskij presented his research on the etymology of certain Russian historical proper names in the Ninth Congress of Archeologists of all Russia in Vilnius. Liatskij considered Lithuanians to be a tribe of Russians, and Lithuanian—a dialect of (old) Russian. This approach enabled him to give Lithuanian etymologies for words like *Руссь* ‘Russian’, *варягъ*, *Рюрикъ*, etc. Besides, Liatskij considered etymologies for quite a few Lithuanian words and names too: *lenkas*, *Lietuva*, *Nemunas*, *Nevėžis*, *Žemaičiai*, etc. At the Congress Liatskij was severely criticized for his “childish” linguistics and was not allowed to even finish his report. This failure at the Congress must have influenced his resignation two years later in 1895 from the position of the teacher of Lithuanian.

GIEDRIUS SUBAČIUS
Department of Slavic and Baltic Languages and Literatures
University of Illinois at Chicago
UH 1600, MC/306
601 S. Morgan St.
Chicago IL 60607, U.S.A.
el. p.: subacius@uic.edu

Gauta 2009 m. lapkričio 4 d.

Kalbos istorijos ir dialektologijos skyrius
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5
LT-10308 Vilnius, Lietuva